

KONYA TİCARET ODASI

TACİKİSTAN ÜLKE RAPORU

Etüd-Araştırma Servisi
Nisan 2009

İÇİNDEKİLER

Yönetici Özeti.....2

BİRİNCİ BÖLÜM

TACİKİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Coğrafi Göstergeler.....5
1.2. Demografik Göstergeler.....5
1.3. Siyasi Göstergeler.....6

İKİNCİ BÖLÜM

GENEL EKONOMİK DURUM

2.1. Temel Ekonomik Göstergeler.....7
2.2. Genel Ekonomik Yapı.....7
2.3. Dış Ticaret Göstergeleri.....8
2.4. Önde Gelen Sektörlerin Durumu.....8
 2.4.1. Tarım ve Hayvancılık.....8
 2.4.2. Enerji.....9
 2.4.3. Sanayi.....10

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Ekonomik İlişkilerin Tarihi Gelişimi.....11
3.2. Tacikistan - Türkiye İkili Ticaret Verileri.....11
3.3. İkili İlişkilerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar.....13
3.4. Tacikistan - Türkiye Arasında İşbirliği ve Yatırım İmkanları.....13

KAYNAKÇA.....15

YÖNETİCİ ÖZETİ

Tacikistan, Orta Asya'da, Çin'in batısında yer alan bir ülkedir. 143 bin 100 km² yüzölçümü olan ülkenin sınır komşuları ise Afganistan, Çin, Kırgızistan ve Özbekistan'dır. Ülkenin denize kıyısı yoktur. Denize kıyısı olmadığından ve bulunduğu yükseklikten dolayı sert bir iklime sahiptir.

Ülke nüfusu 7 milyon 349 bin 145 olup, 15-64 yaş arası grubun toplam nüfus içindeki payı %62'dir. Nüfus artış oranı ise %1.8'dir. Nüfusun etnik dağılımı ise şöyledir: Tacik %79.9, Özbek %15.3, Rus %1.1, Kırgız %1.1, diğer %2.6.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 9 Eylül 1991 tarihinde Tacikistan'ın, bağımsızlığını elde etmesinin ardından, 1992-1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, süreç sonunda ülkenin altyapısı ve üstyapısı tahrip olmuştur. Binlerce insanın yerlerinden olması nedeniyle pamuk üretimi azalmış ve Rus kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden kaçmaları nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir.

Tacikistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başı en düşük milli gelire sahip ülke konumundadır. 1990-1996 döneminde Tacikistan'ın milli geliri ülkedeki istikrarsızlık nedeniyle yılda ortalama %16 küçülmüştür. 2000-2006 yılları arasında ise alüminyum sektörü sayesinde ekonomi yıllık ortalama %8 gibi yüksek bir büyüme göstermişse de, ekonominin büyüklüğü halen 1989'daki düzeye ulaşabilmiş değil. Tacikistan, halen makroekonomik istikrar sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için altyapı oluşturmak için çalışmakta ve bu çalışmalarının sonuçlarını da almaktadır. Son yıllarda Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasa reformlarıyla ilgili önemli gelişmeler sağlanmakta ve yatırım ortamı iyileştirilmektedir.

Tacikistan Türkiye de dahil olmak üzere toplam 71 ülke ile ticaret yapmaktadır. Tacikistan 2005 yılında yaklaşık 1.1 milyar dolarlık ihracat, 1.4 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. 2006 yılı itibariyle ticaret hacmi 2.829 milyon dolardır. Tacikistan ihracatındaki artış büyük ölçüde alüminyum üretiminin artışından ve dünya piyasalarında alüminyum fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. İthalattaki artışın nedeni ise alüminyum üretimi için gerekli olan hammaddelerin alımındaki artış ve Çin'in Tacik pazarına girmesidir.

Tacikistan'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler arasında; Hollanda, Türkiye, Rusya, Özbekistan ve İran yer alırken, ithalat yaptığı ülkeler arasında; Rusya, Kazakistan, Çin, Özbekistan yer almaktadır.

Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Tacikistan'da da ekonomi birinci derecede tarım ve hayvancılığa dayanır. Bu sektörlerden elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hasıladaki payı % 37'dir ve çalışan nüfusun % 43'ü bu alanlarda iş görmektedir. Üretilen tarım ürünlerinin başında pamuk, tahıl ve çeşitli meyve ve sebzeler gelir. Pamuk ekiminin büyük bir kısmı sulama ile yapılır. Ayrıca üzüm, susam, buğday, arpa, kavun, sebze yetiştirilir.

Tacikistan'da toplam 280 bin hektarlık bir alanda yılda 600 bin ton pamuk üretimi gerçekleştirilmekte, ancak bunun sadece %10'u ülkede işlenebilmektedir. Resmi pamuk

toplama mevsimi 10 Ağustos'ta başlamakta, pamuk ekimi ise Mart ayı sonunda yapılmaktadır. **Tacikistan pamuğu, Türkmen pamuğu ile birlikte dünyadaki en kaliteli pamuktur.** Tacikistan'ın toprakları tarıma elverişli ve su kaynakları da diğer Orta Asya ülkelerine göre oldukça bol olsa da bu sektör, halkın refah seviyesini yükseltmeye yetmemektedir.

Tacikistan'da enerji alanında öncelik hidroenerjidedir. Bunda ülkenin sahip olduğu su kaynaklarının payı büyüktür. Ancak ülke şuanda enerji kaynaklarının sadece %5'ini kullanabilmektedir. Ülkede küçük ve orta büyüklükte çok sayıda hidroelektrik santralin inşası mümkündür.

Tacikistan'da madencilik, petrol çıkarma ve pamuk işleme başlıca sanayi kuruluşlarını meydana getirir. Ayrıca gıda işleme makineleri, kimyevi maddeler ve halıcılık, sanayide önemli yer tutar. Örme eşya üretimi, ipekli kumaş, halıcılık gibi hafif sanayi kollarının yanında güç transformatörleri ve kabloları, tarım aletleri üretimi gibi orta ve ağır sanayi kolları da vardır.

Türkiye'nin Tacikistan ile ekonomik ve ticari ilişkileri diğer Orta Asya ülkelerine nazaran oldukça kısıtlı bir seviyede kalmıştır. Bunun en önemli sebebi Tacikistan'ın yaşadığı iç savaş ve halen yüksek olan siyasi risktir. Bunun yanı sıra ülkede coğrafi konum nedeniyle ulaşımın oldukça güç ve masraflı olması, bürokratik engeller ve bankacılık sisteminin yetersizliği de ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin önündeki diğer engellerdir.

Türkiye ile Tacikistan arasındaki ticaret hacmi düşük olmasına rağmen, son yıllarda belirgin bir büyüme dikkat çekmektedir. 2001 yılında 21 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2005'te 94 milyon dolara, 2006'da ise 190 milyon dolara ulaşmıştır. Özellikle Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın Tacikistan'a 2003 yılında yapmış olduğu resmi ziyaret sonrasında ikili ticaret ivme kazanmıştır. **Ticaret hacmimiz, 2008 yılı sonunda 325 milyon dolara yükselmiştir.** 2007 yılında Türkiye'nin aleyhine 29 milyon dolar ticaret açığı meydana gelmiştir. **2008 yılında ise 28 milyon dolar fazla vermiştir. Türkiye'nin ihracatının Tacikistan'ın ithalatındaki payı 2008 yılında %5,4'tür. Türkiye ithalatının Tacikistan ihracatındaki payı ise %9,8'dir.**

Türkiye'nin Tacikistan'a ihracatında halı ve sabun başta gelen kalemlerdir. 2008 ihracatında 36 milyon 200 bin 16 dolar değerinde yer kaplamaları, havlu, hazır eşya ihracatı, 16 milyon 779 bin 255 dolar değerinde altından mücevher eşyası ihracatı yapılmıştır.

Türkiye'nin yapmış olduğu ithalatın yüzde 87'sini alüminyum ve alüminyum ürünleri oluşturmaktadır. 2008 yılında Tacikistan'dan 129 milyon 509 bin 303 dolar değerinde işlenmemiş alüminyum ithal edilirken, 9 milyon 788 bin 497 dolar değerinde birincil alüminyum alışı ve 6 milyon 504 bin 998 dolar değerinde pamuk ithal edilmiştir.

Ülkenin mali imkanlarının yetersiz olması gerçekleştireceği projeler için önemli bir sıkıntı oluşturmaktadır. Uluslararası finansman kuruluşları ve kalkınma bankaları ise ülkenin borç koşulları nedeniyle büyük projelere finansman sağlama imkanına sahip değildir.

Ülkenin bankacılık sistemi, yabancı yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Türkiye ile Tacikistan arasındaki taşımacılığın üçüncü ülkeler üzerinden yapılıyor olması ve

transit ülkelerde yaşanan bazı sorunlar ticareti olumsuz etkileyen diğer bir nedendir. İki ülke arasındaki hava ulaşımında uçuşların sıklaştırılması gerekmektedir.

Türk firmaları tarafından bugüne kadar Tacikistan'da üstlendikleri 28 adet projenin tutarı 420 milyon dolardır. Tacikistan'ın altyapı konusunda büyük eksiklikleri bulunmaktadır. Karayolları ve demiryollarının modernize edilmesi ve yeni hatların açılması sayesinde ülke içinde ulaşım kolaylaşacak ve bu durum ticareti de olumlu yönde etkileyecektir. **Tacikistan, otel ve konferans salonu sıkıntısı çekmektedir. Bu alanda Orta Asya'da önemli işlere imza atmış olan Türk inşaat firmaları daha aktif olabilirler.**

Tacikistan su kaynakları açısından dünyada sekizinci sırada yer almaktadır. Çok zengin su kaynaklarına sahip olsa da altyapı yetersizliği nedeniyle nehir suları doğrudan musluklara verilmektedir. Bu nedenle **ülkede su arıtma sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır.**

Tacikistan'da telekomünikasyon alanında önemli iş imkanları mevcuttur. Tacikistan'da sebze ve meyve üretimi gelişmiştir ancak; **gıda ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi ve meyve suyu üretimi konusunda büyük tesisler bulunmadığını için işbirliği çerçevesinde tesisler açılabilir, ambalajlama ve paketleme tesisleri kurulabilir.**

BİRİNCİ BÖLÜM TACİKİSTAN HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1.1. Coğrafi Göstergeler

Konum: Orta Asya'da, Çin'in batısında yer alır.

Coğrafi konumu: 39 00 Kuzey enlemi, 71 00 Doğu boylamı

Haritadaki konumu: Orta Asya

Yüzölçümü: 143,100 km²

Sınırları: toplam: 3,651 km

Sınır komşuları: Afganistan 1,206 km, Çin 414 km, Kırgızistan 870 km, Özbekistan 1,161 km

Sahil şeridi: 0 km (kara ile çevrili)

İklimi: Ülkenin denize kıyısı yoktur. Denize kıyısı olmadığından ve bulunduğu yükseklikten dolayı sert bir iklime sahiptir. Kışlar çok soğuk yazlar çok sıcak geçer. Sıcaklık kışın dağlık bölgelerde bazen - 60 dereceye kadar düşmekte, yazın ise vadilerde + 48 dereceye kadar çıkmaktadır. İç kısımlarda kıtasal, Pamir dağlarında yarı çöl ve kutupsal iklim görülür diyebiliriz. En yüksek yeri Komünizm Tepesi (7483 m.)'dir. Topraklarının %93'ü dağlıktır. Ancak dağlık alanlarda da tarım arazisi veya otlak olarak kullanılan araziler mevcuttur. Topraklarının % 7'si tarım alanı, % 23'ü otlaktır.

Arazi yapısı: Pamir ve Alay dağları yer şekillerini oluşturur; Fergana Vadisi kuzeyde, Kofarnihon ve Vakhsh vadileri güneybatıda yer alırlar.

Deniz seviyesinden yüksekliği: en alçak noktası: Syrdariya 300 m en yüksek noktası: İsmail Samani Zirvesi 7,495 m

Doğal kaynakları: Hidro enerji, petrol, uranyum, cıva, kömür, kurşun, çinko, antimon, tungsten, gümüş, altın

1.2. Demografik Göstergeler

Nüfus: 7,349,145 (Temmuz 2009 tahmini)

Nüfus Dağılışı: 0-14 yaş nüfus %34,3, 15-64 yaş nüfus %62,1, 65 ve üzeri yaş nüfus %3,6 (2008 verileri)

Ortalama Yaş: 21,9, erkeklerde 21,5, kadınlarda 22,4 (2008 verileri)

Nüfus artış oranı: % 1.8 (2009 tahmini)

Mülteci oranı: -1.28 mülteci/1,000 nüfus (2009 tahmini)

Bebek ölüm oranı: 41.03 ölüm/1,000 doğan bebek (2009 tahmini)

Ulus: Tacik

Nüfusun etnik dağılımı: Tacik %79.9, Özbek %15.3, Rus %1.1, Kırgız %1.1, diğer %2.6

Din: Sünni Müslüman %80, Sii Müslüman %5. Geri kalan %10'lık gibi bir kısmı Hıristiyan'lar oluştururlar. Ülkede Hıristiyan'lar daha çok Rus Ortodoks Kilisesi'ne mensupturlar.

Diller: Tacikce (resmi), Rusça. Resmi dil Tacikçe olmasına rağmen, yakın çağdaki etkileşimlerden dolayı Rusça'da kullanılır ama Rusça'nın resmi bir statüsü yoktur.

Okur yazar oranı: 15 yaş ve üzeri için veriler: toplam nüfusta: %98, erkekler: %99, kadınlar: %97 (1989 verileri)

1.3. Siyasi Göstergeler

Ülke adı: Resmi tam adı: Tacikistan Cumhuriyeti, kısa şekli : Tacikistan, Yerel tam adı: Jumhurii Tojikiston

Yönetim biçimi: Başkanlık Tipi Cumhuriyet

Cumhurbaşkanı: Emomali Rahmon

Başkent: Duşanbe

Bağımsızlık günü: 9 Eylül 1991 (Sovyetler Birliğinden)

Milli bayram: Bağımsızlık günü, yani 9 Eylül 1991

Anayasa: 6 Kasım 1994

Üye olduğu uluslararası örgüt ve kuruluşlar: AsDB (Asya Kalkınma Bankası), CCC (Gümrük İşbirliği Konseyi), CIS (Bağımsız Devletlerin Topluluğu), EAPC (Avrupa - Atlantik Ortaklık Konseyi), EBRD (Avrupa Yatırım ve Kalkınma Bankası), ECE (Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu), ECO (Ekonomik İşbirliği Örgütü), ESCAP (Asya ve Pasifikler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu), FAO (Tarım ve Gıda Örgütü), IBRD (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası), ICAO (Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü), ICRM (Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Hareketi), IDA (Uluslararası Kalkınma Birliği), IDB (İslam Kalkınma Bankası), IFAD (Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu), IFC (Uluslararası Finansman Kurumu), IFRC (Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay Toplulukları Federasyonu), ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü), IMF (Uluslararası Para Fonu), Intelsat, IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi), IOM (Uluslararası Göçmen Teşkilatı), ITU (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği), OIC (İslam Konferansı Örgütü), OPCW (Kimyasal Silahları Yasaklama Organizasyonu), OSCE (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü), UN (Birleşmiş Milletler), UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı), UNESCO (Eğitim-Bilim ve Kültür Örgütü), UNIDO (Endüstriyel Kalkınma Örgütü), UPU (Dünya Posta Birliği), WFTU (Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu), WHO (Dünya Sağlık Örgütü), WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı), WMO (Dünya Meteoroloji Örgütü), WTrO (Dünya Ticaret Örgütü)

İKİNCİ BÖLÜM GENEL EKONOMİK DURUM

2.1. Temel Ekonomik Göstergeler

GSYİH: Satınalma Gücü paritesi – 15.4 milyar \$ (2008), 14.27 milyar \$ (2007), 11.32 milyar \$ (2006)

GSYİH - reel büyüme: % 7.9 (2008), %7.8 (2007), %7 (2006)

GSYİH - sektörel bileşim: tarım: %23, endüstri: %29.4, hizmet: %47.6 (2008)

Kişi başına düşen GSMH: 2.100 dolar (2008), 1.700 dolar (2007), 1.600 dolar (2006)

Enflasyon oranı (tüketici fiyatlarında): %11.8 (2008 verileri)

İş gücü: 2.1 milyon (2008 verileri)

İşgücünün sektörel dağılımı: %67.2 tarım, %7.5 endüstri, %25.3 hizmet. (2008 verileri)

İşsizlik oranı: %2.3 (2008 verileri)

Endüstri: Alüminyum, çinko, kurşun, kimyasallar, gübreler, çimento, bitkisel yağ, buzdolabı ve dondurucular.

Endüstrinin büyüme oranı: %4 (2008 verileri)

Elektrik üretimi: 14.8 milyar kWh (2008)

Elektrik tüketimi: 17.8 milyar kWh (2008)

Elektrik ihracatı: 1 milyar kWh (2008)

Elektrik ithalatı: 3milyar kWh (2008)

Tarım ürünleri: Pamuk, hububat, meyve, üzüm, sebze, sığır, koyun, keçi (2008 verileri)

İhracat: 1.4 milyar \$ (2008 verileri)

İhracat ürünleri: Alüminyum, elektrik, pamuk, meyve, bitkisel yağ, tekstil

İhracat ortakları: Hollanda % 38.9, Türkiye %32.5, Rusya %6.6, Özbekistan %5.9, İran %5.1 (2007)

İthalat: 3.2 milyar \$ (2008 verileri)

İthalat ürünleri: Elektrik, petrol ürünleri, alüminyum oksit, makine ve parçaları, gıda maddeleri

İthalat ortakları: Rusya %32.1, Kazakistan 13.1, Çin %10.8, Özbekistan %8.4, (2007)

Dış borç tutarı: 1.37 milyar \$ (31 Aralık 2008)

Para birimi: Somoni (1 ABD doları = 3.94030 TJS yani Tacikistan somoni'dir)

Para birimi kodu: SM

Mali yıl: Takvim yılı

2.2. Genel Ekonomik Yapı

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra 9 Eylül 1991 tarihinde Tacikistan'ın, bağımsızlığını elde etmesinin ardından, 1992–1997 yılları arasında yaşadığı iç savaş, ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiş, süreç sonunda ülkenin altyapısı ve üstyapısı tahrip olmuştur. Binlerce insanın yerlerinden olması nedeniyle pamuk üretimi azalmış ve Rus

kökenli Tacik vatandaşlarının ülkeden kaçmaları nedeniyle önemli bir kalifiye işgücü kaybı meydana gelmiştir.

Tacikistan, eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında kişi başı en düşük milli gelire sahip ülke konumundadır. 1990-1996 döneminde Tacikistan'ın milli geliri ülkedeki istikrarsızlık nedeniyle yılda ortalama %16 küçülmüştür. 2000-2006 yılları arasında ise alüminyum sektörü sayesinde ekonomi yıllık ortalama %8 gibi yüksek bir büyüme göstermişse de, ekonominin büyüklüğü halen 1989'daki düzeye ulaşabilmiş değil.

Tacikistan, halen makroekonomik istikrar sağlamak ve özel sektörün geliştirilmesi için altyapı oluşturmak için çalışmakta ve bu çalışmalarının sonuçlarını da almaktadır. Son yıllarda Pazar ekonomisine geçiş, özelleştirme, anayasa reformlarıyla ilgili önemli gelişmeler sağlanmakta ve yatırım ortamı iyileştirilmektedir.

2.3. Dış Ticaret Göstergeleri

Tacikistan Türkiye de dahil olmak üzere toplam 71 ülke ile ticaret yapmaktadır. Tacikistan 2005 yılında yaklaşık 1.1 milyar dolarlık ihracat, 1.4 milyar dolarlık ithalat yapmıştır. 2006 yılı itibariyle ticaret hacmi 2.829 milyon dolardır.

Tablo 1. Tacikistan Dış Ticareti

Milyon Dolar

	İhracat	İthalat	Ticaret Hacmi	Ticaret Dengesi
2002	699	823	1.522	-124
2003	906	1.026	1.932	-120
2004	1.097	1.232	2.329	-135
2005	1.108	1.431	2.539	-323
2006	1.249	1.580	2.829	-331

Kaynak: The Economist Intelligence Unit /Country by Country 2007

Tacikistan ihracatındaki artış büyük ölçüde alüminyum üretiminin artışından ve dünya piyasalarında alüminyum fiyatlarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. İthalattaki artışın nedeni ise alüminyum üretimi için gerekli olan hammaddelerin alımındaki artış ve Çin'in Tacik pazarına girmesidir.

Tacikistan'ın ihracat yaptığı başlıca ülkeler arasında; Hollanda, Türkiye, Rusya, Özbekistan ve İran yer alırken, ithalat yaptığı ülkeler arasında; Rusya, Kazakistan, Çin, Özbekistan yer almaktadır. Tacikistan'ın Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olduktan sonra dış ticaretini önemli ölçüde artırması beklenmektedir.

2.4. Önde Gelen Sektörlerin Durumu

2.4.1. Tarım ve Hayvancılık

Diğer Orta Asya cumhuriyetlerinde olduğu gibi Tacikistan'da da ekonomi birinci derecede tarım ve hayvancılığa dayanır. Bu sektörlerden elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hasıladaki

payı % 37'dir ve çalışan nüfusun % 43'ü bu alanlarda iş görmektedir. Üretilen tarım ürünlerinin başında pamuk, tahıl ve çeşitli meyve ve sebzeler gelir. Pamuk ekiminin büyük bir kısmı sulama ile yapılır. Ayrıca üzüm, susam, buğday, arpa, kavun, sebze yetiştirilir.

Pamuk ekimi Amu Derya ve Sri Derya nehirlerinin suladıkları alanlarda yapılmaktadır. Tacikistan'da toplam 280 bin hektarlık bir alanda yılda 600 bin ton pamuk üretimi gerçekleştirilmekte, ancak bunun sadece %10'u ülkede işlenebilmektedir. Ülkede daha çok ince elyafli pamuk üretimi gerçekleştirilmektedir. Resmi pamuk toplama mevsimi 10 Ağustos'ta başlamakta, pamuk ekimi ise Mart ayı sonunda yapılmaktadır. Tacikistan pamuğu, Türkmen pamuğu ile birlikte dünyadaki en kaliteli pamuktur.

Tacikistan'ın toprakları tarıma elverişli ve su kaynakları da diğer Orta Asya ülkelerine göre oldukça bol olsa da bu sektör, halkın refah seviyesini yükseltmeye yetmemektedir. SSCB zamanında Tacik topraklarının Moskova tarafından pamuk üretimi için kullanılmış olması nedeniyle yüksek ölçüde pamuk ihracatına bağımlı bir ekonomi oluşmuştur.

Başta buğday olmak üzere tahılların ekimi sulama imkanlarının daha az olduğu bölgelerde gerçekleştirilmektedir. Başlıca tarım ürünleri arasında başta patates, soğan ve domates olmak üzere sebzeler, üzüm ve elma bulunmaktadır. 1992'de 320 bin ton tahıl, 170 bin ton yer bitkileri, 10 bin ton baklagiller, 250 bin ton meyve, 800 bin ton sebze üretilmiştir.

Tacikistan'da %80'i özel sektör olmak üzere 100 civarında şirket gıda alanında faaliyet göstermektedir. ayrıca 50 özel bahçe işletmesi söz konusudur. Bu işletmeler pamuk yapı, sebze ve meyve konserveleri, sigara, şarap, yemeklik tuz, alkollü ve alkolsüz içeceklerin üretimini gerçekleştirmektedir.

Hayvancılık da ülke ekonomisinde önemli bir yer tutar. 1992'de ülkede 1 milyon 400 bin baş sığır, 2 milyon 650 bin baş koyun, 100 bin baş domuz bulunuyordu. Tacikistan'da birçok aile de geçimini ipekçilikle sağlamaktadır.¹ Çiçek yetiştiriciliği yaygındır.

2.4.2. Enerji

Tacikistan'da enerji alanında öncelik hidroenerjidedir. Bunda ülkenin sahip olduğu su kaynaklarının payı büyüktür. Ancak ülke şuanda enerji kaynaklarının sadece %5'ini kullanabilmektedir. Ülkede küçük ve orta büyüklükte çok sayıda hidroelektrik santralin inşası mümkündür.

Ülkede kış aylarında enerji sıkıntısı yaşanırken yaz aylarında tam aksine enerji fazlası ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yaz aylarında Rusya ve Kazakistan'a elektrik enerjisi ihraç edilmektedir.

12 milyon varillik ispatlanmış petrol rezervine sahip olan Tacikistan'da üretim, iç savaş boyunca %70 oranında azalmıştır. Savaşın etkilerinin yanı sıra, genel olarak ekonomik sorunlar ve altyapı sorunları bu sonucu doğurmuştur. Şu anda ülke petrol ihtiyacının

¹ <http://www.ulkeler.net/tacikistan.htm>

tamamına yakını ithalat yoluyla karşılamakta, ihtiyacın %70'i Özbekistan tarafından temin edilmektedir.

Tacikistan'ın doğalgaz rezervleri ise 5.6 milyar metreküp seviyesinde olup tıpkı petrolde olduğu gibi doğalgazda da üretim yetersiz kalmakta ve iç talep ithalatla karşılanmaktadır.

2.4.3. Sanayi

Tacikistan'da madencilik, petrol çıkarma ve pamuk işleme başlıca sanayi kuruluşlarını meydana getirir. Ayrıca gıda işleme makineleri, kimyevi maddeler ve halıcılık, sanayide önemli yer tutar. Örme eşya üretimi, ipekli kumaş, halıcılık gibi hafif sanayi kollarının yanında güç transformatörleri ve kabloları, tarım aletleri üretimi gibi orta ve ağır sanayi kolları da vardır.² Ülkedeki sanayinin ağırlığını "Tadaz" Alüminyum Fabrikası, hidroenerji tesisleri, hafif sanayi ve gıda işleme alanında küçük işletmeler oluşturmaktadır.

Tadaz Alüminyum İşletmeleri'nin tamamı devlete olup, 1975 yılından bu yana faaliyet göstermektedir. Şu anda %87 kapasite ile çalışan işletmede 13 bin işçi çalışmaktadır. Üretilen alüminyumun %99'u Avrupa ülkeleri, İran ve Türkiye'ye ihraç edilmekte, kalan %1'lik kısım ise ülkede işlenmektedir. Türk firmaları ile doğrudan satış sözleşmeleri bulunmamakta ve Türkiye'ye Tacik alüminyumu aracı firmalar üzerinden satılmaktadır.³

Sahip olduğu potansiyele karşın ülkede yeterince değerlendirilemeyen bir diğer alan da madenciliktir. Ülkede 400 civarında maden yatağı bulunmasına karşın, teknoloji ve know-how yetersizliği nedeniyle bu potansiyel kullanılamamaktadır. İşletme kapasitesinin düşük olması nedeniyle bu sektör daha çok ham madde ihracatına yönelmektedir. Ülkede ayrıca zengin kömür yatakları da bulunmaktadır. Ancak ulaşım sorunları nedeniyle bunlar da işletilememektedir. Birçok altın madeni yatağının dağlık bölgelerde bulunması ve bu bölgelerde hava şartlarının sert, ulaşım imkanlarının da yetersiz olması nedeniyle üretim beklenildiği kadar olamamaktadır.

² <http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Tacikistan>

³ DEİK Ülke Raporu

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM TÜRKİYE İLE EKONOMİK VE TİCARİ İLİŞKİLER

3.1. Ekonomik İlişkilerin Tarihi Gelişimi

Türkiye İle Tacikistan Arasındaki Başlıca Ekonomik Ve Ticari Anlaşmalar şöyledir⁴:

- Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması, 8 Nisan 1993 tarihinde Ankara'da imzalanmış ve 3 Temmuz 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması 6 Mayıs 1996 tarihinde Ankara'da imzalanmış ve 24 Temmuz 1998 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması 6 Mayıs 1996 tarihinde Ankara'da imzalanmış ve 26 Aralık 2001 tarihinde yürürlüğe girmiştir.
- Ticaret, Ekonomi ve Sanayi Alanlarında Uzun Vadeli İşbirliği Antlaşması, 4 Mart 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

3.2. Tacikistan - Türkiye İkili Ticaret Verileri

Türkiye'nin Tacikistan ile ekonomik ve ticari ilişkileri diğer Orta Asya ülkelerine nazaran oldukça kısıtlı bir seviyede kalmıştır. Bunun en önemli sebebi Tacikistan'ın yaşadığı iç savaş ve halen yüksek olan siyasi risktir. Bunun yanı sıra ülkede coğrafi konum nedeniyle ulaşımın oldukça güç ve masraflı olması, bürokratik engeller ve bankacılık sisteminin yetersizliği de ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesinin önündeki diğer engellerdir.

Türkiye ile Tacikistan arasındaki ticaret hacmi düşük olmasına rağmen, son yıllarda belirgin bir büyüme dikkat çekmektedir. 2001 yılında 21 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2005'te 94 milyon dolara, 2006'da ise 190 milyon dolara ulaşmıştır.

Türkiye ile Tacikistan arasındaki ticaret, özellikle Başbakan Recep Tayip Erdoğan'ın Tacikistan'a 2003 yılında yapmış olduğu resmi ziyaret sonrasında ivme kazanmıştır. **Ticaret hacmimiz, 2008 yılı sonunda 325 milyon dolara yükselmiştir.** 2007 yılında Türkiye'nin aleyhine 29 milyon dolar ticaret açığı meydana gelmiştir. 2008 yılında ise 28 milyon dolar fazla vermiştir.⁵

Türkiye'nin ihracatının Tacikistan'ın ithalatındaki payı 2008 yılında %5,4'tür. Türkiye ithalatının Tacikistan ihracatındaki payı ise %9,8'dir.

⁴ <http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.104.pdf>

⁵ <http://www.gebzeto.org.tr/tr/upload/imx/haberler/2223/Tacikistan%20Bilgi%20Notu.doc>

Tablo 1. Türkiye-Tacikistan Dış Ticaret Verileri

Bin Dolar

	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Ticaret Hacmi	Denge
2004	41.637	62.818	104.455	-21.181
2005	46.717	47.309	94.026	-592
2006	71.787	118.395	190.182	-46.608
2007	118.107	143.352	261.459	-25.245
2008	176.451	147.727	324.178	28.724
2008 (2 ay toplamı)	23.261	14.468	37.729	8.793
2009 (2 ay toplamı)	18.335	8.961	27.296	9.374

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Tacikistan'a ihracatında halı ve sabun başta gelen kalemlerdir. 2008 ihracatında 36 milyon 200 bin 16 dolar değerinde yer kaplamaları, havlu, hazır eşya ihracatı, 16 milyon 779 bin 255 dolar değerinde altından mücevher eşyası ihracatı yapılmıştır.

Tablo 3. İhracatta Başlıca Ürünler (Dolar)

Ürün Adı	2007	2008	Artış (%)
Yer Kaplamaları-Sent/Suni Maddeden, Havlu, Hazır Eşya, Tuftesiz/Flokesiz	1.484.681	36.200.016	2.338
Altından Mücevherci Eşyası, Aksamı (Kıymetli Metallerle Kaplı/Yaldızlı Değil)	2.543.113	16.779.255	560
Sıvanmış/Kaplanmış Kağıt Votka, Keçe, Dokunmamış Mensucat	4.986.934	12.106.603	143

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin yapmış olduğu ithalatın yüzde 87'sini alüminyum ve alüminyum ürünleri oluşturmaktadır. 2008 yılında Tacikistan'dan 129 milyon 509 bin 303 dolar değerinde işlenmemiş alüminyum ithal edilirken, 9 milyon 788 bin 497 dolar değerinde birincil alüminyum alaşımı ve 6 milyon 504 bin 998 dolar değerinde pamuk ithal edilmiştir.

Tablo 4. İthalatta Başlıca Ürünler (Dolar)

Ürün Adı	2007	2008	Artış (%)
İşlenmemiş Alaşimsız Alüminyum	132.248.524	129.509.303	-2
Birincil (Primer) Alüminyum Alaşımları	0	9.788.497	100
Pamuk; Diğerleri (Kardesiz, Penyesiz)	2.142.062	6.504.998	204

Kaynak: TÜİK

Türk firmalarınca Tacikistan'da gerçekleştirilen doğrudan sermaye yatırımları 11.546.000 dolar seviyesindedir.

3.3. İkili İlişkilerde Karşılaşılan Bazı Sorunlar

Ülkenin mali imkanlarının yetersiz olması gerçekleştirileceği projeler için önemli bir sıkıntı oluşturmaktadır. Uluslararası finansman kuruluşları ve kalkınma bankaları ise ülkenin borç koşulları nedeniyle büyük projelere finansman sağlama imkanına sahip değildir. IMF'nin yaptığı sınırlama nedeniyle hükümet, projelere devlet garantisi verememektedir.

Ülkenin bankacılık sistemi, yabancı yatırımcıların ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Bu alana yeterli yatırımın yapılmaması ve para transferlerinden alınan %5'lik komisyon da sorun yaşanmasına yol açmaktadır.

Türkiye ile Tacikistan arasındaki taşımacılığın üçüncü ülkeler üzerinden yapılıyor olması ve transit ülkelerde yaşanan bazı sorunlar ticareti olumsuz etkileyen diğer bir nedendir. Ayrıca nakliye araçlarının teknik bakımı ve onarımı konusunda da işletmelere ihtiyaç vardır.

İki ülke arasındaki hava ulaşımında uçuşların sıklaştırılması gerekmektedir. Tacikistan Orta Asya'da uluslar arası havaalanı olmayan tek ülkedir. Bu da ticaretin önünde önemli bir engel olarak durmaktadır.

3.4. Tacikistan - Türkiye Arasında İşbirliği ve Yatırım İmkanları

Tacikistan hükümeti, ekonomik büyümeyi hızlandırmak için yabancı yatırımcı çekmeye çalışıyor. Bunun için de yatırımları teşvik etmek için çalışmalarda bulunuyor. Son dönemde 20 ülke ile imzalanan Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşviki Anlaşması, 23 ülke ile de Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması yabancı sermaye çekmek için atılan önemli adımlar olarak dikkat çekmektedir.

Tacikistan'da 160 yabancı sermayeli şirket faaliyet gösteriyor. Bu sayının önümüzdeki yıllarda artması bekleniyor. Şu anda ülkede kamuya ait orta ve büyük ölçekli işletmelerin sadece %11'i özelleştirilmiştir. Bu bakımdan ülkede Türk şirketleri için çok büyük fırsatlar bulunmaktadır.⁶

İnşaat ve Müteahhitlik Alanındaki İşbirliği İmkanları: Türk firmaları tarafından bugüne kadar Tacikistan'da üstlendikleri 28 adet projenin tutarı 420 milyon dolardır. Tacikistan'ın altyapı konusunda büyük eksiklikleri bulunmaktadır. Karayolları ve demiryollarının modernize edilmesi ve yeni hatların açılması sayesinde ülke içinde ulaşım kolaylaşacak ve bu durum ticareti de olumlu yönde etkileyecektir. Tacikistan, otel ve konferans salonu sıkıntısı çekmektedir. Bu alanda Orta Asya'da önemli işlere imza atmış olan Türk inşaat firmaları daha aktif olabilirler. Özellikle başkent Duşanbe'de batı standartlarına uygun oteller ve konferans, kongre salonları yapılması gerekmektedir. Topraklarının %93'ü dağlık arazi olan Tacikistan, kış turizmi açısından da çok elverişlidir. Özellikle Pamir Dağları'nda inşa edilecek turistik tesislerle turizm geliştirilebilir.

Enerji ve Hidroelektrik Alanındaki İşbirliği İmkanları: Tacikistan su kaynakları açısından dünyada sekizinci sırada yer almaktadır. Çok zengin su kaynaklarına sahip olsa da

⁶ http://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ulkeleri/turkiye_tacikistan_ticareti.html

altyapı yetersizliği nedeniyle nehir suları doğrudan musluklara verilmektedir. Bu nedenle ülkede su arıtma sistemlerine ihtiyaç duyulmaktadır. İran, Rusya ve ABD tarafından hidroelektrik santral ve barajları inşa edilmektedir. Bu yıl kış ayının çok sert ve dondurucu geçmesi nedeniyle donan nehir ve göller, enerjinin büyük bir kısmını hidroelektrikten elde eden Tacikistan'ı enerjisiz bırakmıştır. Dolayısıyla bu fırsat Türk firmaları tarafından çok iyi değerlendirilmelidir.

Tacikistan'da hidroelektrik konusunda birçok proje mevcuttur. Son olarak Avrupa Yatırım Bankası'nın (EIB) Tacikistan'da ortak ilgi sahasındaki enerji yatırımları öncelikli projeleri finanse etmesini sağlayacak bir kredilendirme çerçeve anlaşması imzalanmıştır. AB Konseyi'nin 2013 yılına kadar EIB için verdiği dış yetkilendirme uyarınca EIB fonlarından Tacikistan'a ilk aşamada 23 milyon dolar ayrılacağı bilgisi verilmiştir. Geliştirilecek projelerde, bu fonların da kullanılmasıyla öncelikle Tacikistan'ın iç akarsularında küçük ve orta ölçekli hidroelektrik santrallerinin yapımında danışmanlık, planlama, topografya tetkiki teknoloji ile altyapı gibi alanlarda Türk firmaları taşeronluk hizmetlerini üstlenebilirler.

Telekomünikasyon ve Bilişim Alanındaki İşbirliği İmkanları: Tacikistan'da telekomünikasyon alanında önemli iş imkanları mevcuttur. Tacikistan'da internet altyapısının geliştirilmesi de ülkenin ekonomik anlamda küresel entegrasyonuna yardımcı olacaktır. Ayrıca havaalanları için de haberleşme ve navigasyon sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. İnternet kullanımının istenilen seviyede olmaması bu alanda da orta ve uzun dönemde büyük fırsatlar barındırmaktadır.

Tarım Alanındaki İşbirliği İmkanları: Tacikistan bir tarım ülkesidir ve nüfusun yüzde 70'i bu alanla uğraşmaktadır. Tarım sektöründe ürünlerinin işlenmesinde, paketlenmesinde ve ihracatında işbirliği mümkündür. Burada özellikle pamuk üretimi, (hasılatın iyi olduğu dönemlerde 1 milyon ton pamuk elde edilebilmektedir) et ve süt ürünlerinin işlenmesi, yeni tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi gibi konularda ortak çalışmalar gerçekleştirilebilir. Tacikistan'da sebze ve meyve üretimi gelişmiştir ancak; gıda ürünlerinin işlenmesi, paketlenmesi ve meyve suyu üretimi konusunda büyük tesisler bulunmadığını için işbirliği çerçevesinde tesisler açılabilir, ambalajlama ve paketleme tesisleri kurulabilir. Ayrıca tarımsal ürünlerin yarından fazlası yeterli saklama ve işleme tesisleri olmadığı için kaybedildiğinden bu konuda da işbirliğine gidilebilir.

Madencilik Alanındaki İşbirliği İmkanları: Madencilik sektöründe mevcut yatakların daha iyi değerlendirilmesi için yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Ülkede halen işlenmemiş alüminyum, altın, gümüş, uranyum, çinko ve tungsten yatakları mevcuttur. Ayrıca Tacikistan'da işletilmeyen kömür yatakları da bulunmaktadır. Tacikistan'da özelleştirme kapsamında satılacak bazı tesisler Türk firmalarının ilgisini çekebilir. Özelleştirme sürecinin hızlandırılması ile birlikte Türk firmalarının özellikle Alüminyum, sektörlerine yatırım yapabilecekleri düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

<http://www.ulkeler.net/tacikistan.htm>

<http://ansiklopedi.turkcebilgi.com/Tacikistan>

<http://www.ito.org.tr/ITOPortal/Dokuman/08.04.104.pdf>

<http://www.gebzeto.org.tr/tr/upload/imx/haberler/2223/Tacikistan%20Bilgi%20Notu.doc>

http://www.ekodialog.com/Konular/Avrasya%20Ulkeleri/turkiye_tacikistan_ticareti.html